

Budziwój

Budziwój. Nazwa wsi jest pochodzenia dzierżawczego i pozostaje w związku z nazwą osobową Budziwoj.

Pierwsza znana wzmianka świadcząca o istnieniu wsi pochodzi z 1423 r., kiedy król Władysław Jagiełło przekazał swoje dożywotnie prawo własności do miasta Tyczyna i wsi wchodzących w skład okręgu tyczyńskiego (m.in. Biała, Zalesie, Słocina i Budziwój) Janowi z Jičina, czeskiemu filozofowi i uczestnikowi ruchu husyckiego, zasłużonemu w walce z zakonem krzyżackim.

Można jednak przypuszczać, że Budziwój posiada znacznie starszą metrykę i powstał jeszcze w XIV stuleciu. Świadczy o tym m.in. archaiczny typ nazwy wsi zapisany w 1423 r. jako Budziwon.

Pierwszym znanym z imienia sołtysiem Budziwoja był Piotr, zasiadający w sądzie leńskim w Tyczynie w 1425 r.

Od trzeciej ćwierci XIV w. Budziwój należał do parafii w Tyczynie. Jednym z pierwszych posiadaczy Budziwoja był Otton z Pilczy, do którego należała wołość łańcucka i zakupiony za 500 grzywien okręg tyczyński. Po śmierci Ottona z Pilczy w 1385 r. właścicielką okręgu tyczyńskiego z Budziwojem została jego córka Elżbieta Pilecka.

W pierwszych latach XV w. pretensje własnościowe do majątności tyczyńskiej wysuwał król Władysław Jagiełło, powołując się na jej wcześniejszą przynależność do domeny monarszej.

W 1404 r. wyrokiem sądu polubownego obradującego w Medyce dobra tyczyńskie zostały przyznane królowi pod warunkiem wypłacenia na rzecz Jadwigi z Melsztyńskich Pileckiej 500 grzywien.

Po poślubieniu przez Władysława Jagiełłę w 1417 r. Elżbiety Pileckiej monarcha nadał w 1420 r. dobra tyczyńskie jej dzieciom ze związku z Wincentym Granowskim: Janowi, Elżbiecie i Ofce. 3 lata później Jan z Jičina poślubił Ofkę, córkę swej zmarłej macochy Elżbiety Pileckiej, która wniosła mężowi w posagu dobra tyczyńskie. Po rychłym zgonie Ofki Jan z Jičina ożenił się powtórnie w 1424 r. z księżniczką opawską Agnieszką. Po zgonie Jana z Jičina kompleks dóbr tyczyńskich z Budziwojem pozostał przy Janie, Elżbiecie i Ofce Pileckich, choć problem pretensji własnościowych spadkobierców Jana z Jičina nie został wtedy jeszcze ostatecznie uregulowany.

Po 1424 r. klucz tyczyński z B. należał do Jana Pileckiego, który zmarł w 1476 r. jako kasztelan krakowski. Początkowo Budziwój należał podobnie jak inne osady klucza tyczyńskiego do ziemi sanockiej, lecz już w 1447 r. zaliczono go do ziemi przemyskiej. Było to skutkiem starań Jana Pileckiego, który był posiadaczem innych dóbr ziemskich położonych w ziemi przemyskiej. Zmiany tej początkowo nie uznawali sanoccy wyżsi urzędnicy ziemscy, lecz od trzeciej ćwierci XV w. utrwaliła się i w późniejszym okresie przynależność Budziwoja do ziemi przemyskiej nie była już podawana w wątpliwość. W 1478 r. bracia Stanisław, Jan i Otton Pileccy dokonali podziału dóbr pozostawionych im przez zmarłego ojca. Dobra tyczyńskie z Budziwojem otrzymał kasztelan biecki Jan Pilecki, który zmarł w 1496 jako wojewoda sandomierski. Po nim dziedzicem majątności tyczyńskiej z Budziwojem został jego syn Stanisław Pilecki zwany Ocicem.

W 1515 r. powierzchnia gruntów ornych w Budziwoju wynosiła 27 łańów. We wsi działał młyn, dochody przynosiła także karczma z browarem. Stanisław Pilecki zmarł w 1523 r. jako podkomorzy przemyski.

Po nim dobra tyczyńskie objął Rafał Pilecki, a następnie Jan Pilecki, zmarły przed 1582 r.

Ostatnią właścicielką dominium tyczyńskiego z rodu Pileckich była córka Jana Pileckiego – Anna, zamężna najpierw z Krzysztofem Kostką, a później z kasztelanem poznańskim Łukaszem Opalińskim.

W 1589 r. we wsi obsiewano pola o powierzchni 25 łańów, a dochody przynosiły młyn i karczma. W tym czasie w Budziwoju istniało 50 gospodarstw kmiecych, 3 zagrodnicze i 5 komornicznych. Pod koniec XVI stulecia w Budziwoju istniał już modrzewiowy kościółek pw. Matki Boskiej Śnieżnej pełniący rolę kaplicy. Potencjał gospodarczy i demograficzny wsi nie uległ większym zmianom aż do najazdu tatarskiego w czerwcu 1624 r. W efekcie ataku konnicy tatarskiej dewastacji uległo 21 gospodarstw kmiecych o areale 10½ łańa oraz młyn.

Po zgonie Anny Pileckiej w 1631 r. dobra tyczyńskie z Budziwojem objął jej syn Mikołaj Rafał Kostka. Gdy zmarł w 1638 r., jego majątek przypadł córce Katarzynie Zofii Kostczance, która była żoną Dobiesława Cieklińskiego.

Po śmierci Katarzyny Zofii w 1644 r. majątność tyczyńska ze wsią Budziwój znalazła się na krótko w rękach Zofii Katarzyny Plemięckiej, która przekazała te dobra w 1646 r. Michałowi Działyńskiemu. Podczas potopu na przeł. 1655 i 1656 r. we wsi obecny był oddział szwedzki, lecz w źródłach brak dokładniejszych informacji o zadanych przezeń stratach. W marcu 1657 r. do dóbr tyczyńskich wkroczyły oddziały siedmiogrodzko-kozackie, niszcząc w Budziwoju 20 obejść należących do kmieci, 15 gospodarstw zagrodniczych oraz 3 komorniczne. W następstwie tego najazdu odłogiem leżały grunty o powierzchni 10 łańów.

Michał Działyński był właścicielem majątności tyczyńskiej do 1670 r., kiedy marszałek nadworny koronny Jan Klemens Branicki, roszczący sobie prawa do tego kompleksu dóbr z racji koligacji rodzinnych z rodziną Wapowskich, najechał zbrojnie miasto Tyczyn i przemocą usunął stąd, w tym ze wsi Budziwój, administrację miecznika ziem pruskich.

W 1668 r. we wsi istniały folwark, dwór oraz browar.

W październiku 1672 r. latyfundium tyczyńskie doświadczyło ostatniego w swoich dziejach najazdu tatarskiego. Tatarzy spalili 20 gospodarstw kmiecych i nieznaną bliżej liczbę obejść zagrodniczych, a powierzchnia gruntów uprawnych skurczyła się do 5 łańów.

W 1673 r. zmarł Jan Klemens Branicki, a majątność tyczyńską z Budziwojem odziedziczył jego syn Stefan Mikołaj Branicki. W 1690 r. ostatecznie uregulował on pod względem prawnym swój status posiadacza dóbr tyczyńskich, zawierając ugodę ze Stanisławem Działyńskim, synem Michała Działyńskiego.

Stefan Mikołaj Branicki zmarł w 1709 r. jako wojewoda podlaski, a majątność tyczyńską z Budziwojem odziedziczył jego syn Jan Klemens

Branicki. W 1713 r. w Budziwoju istniało 55 budynków mieszkalnych oraz karczma. Wśród miejscowych gospodarzy było 20 kmieci, 6 zagrodników i 24 chałupników.

Po bezpotomnej śmierci hetmana wielkiego koronnego Jana Klemensa Branickiego w 1771 r. kompleks dóbr tyczyńskich z Budziwojem należał do Izabeli z Poniatowskich. Była ona wdową po zmarłym hetmanie i kasztelanie krakowskim i siostrą króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. W 1785 r. populacja Budziwoja wynosiła już 1117 osób, z których 1114, czyli 99,7%, było katolikami, a 3 wyznania mojżeszowego, co stanowiło 0,3% mieszkańców wsi. W tym czasie pola dworskie obejmowały 840 morgów natomiast w użytkowaniu chłopów znajdowało się 1391 morgów. Izabela Branicka zmarła w 1808 r., a należące do niej dobra ziemskie dostały się w ręce najpierw Feliksa Potockiego, potem zaś Jana Potockiego.

W 1808 r. w Budziwoju stało 149 chałup, w których zamieszkiwało 1121 ludzi. Od 1818 r. dobra tyczyńskie i będący wciąż ich częścią Budziwoja był własnością Piotra Wodzickiego. Po nim dziedzicem klucza tyczyńskiego z Budziwojem został Aleksander Wodzicki, z którego wsparciem uruchomiono w 1847 r. szkołę ludową.

Aleksander Wodzicki zmarł w 1853 r. i wówczas właścicielem miejscowego majątku został jego syn Ludwik Wodzicki, uczestnik powstania styczniowego, a później znany polityk galicyjski.

W 1857 r. ludność Budziwoja liczyła 1380 mieszkańców. W 1890 r. na obszarze Budziwoja funkcjonowały 3 karczmy i folwark. Ludwik Wodzicki zmarł w 1894 r., a należący do niego majątek odziedziczyła córka Izabela, która w 1901 r. poślubiła księcia Jana Karola Radziwiłła. W 1905 r. rozpoczęto budowę nowego murowanego kościoła wg projektu Adolfa Sumpera. Inwestycję ukończono w 1907 r. przy wsparciu finansowym księcia Radziwiłła.

W 1911 r. Jan Karol Radziwiłł sprzedał majątek ziemski w Budziwoju Witoldowi Uznańskiemu z Czudca, który był jego właścicielem do 1944 r.

W 1919 r. we wsi powstała jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej.

W 1921 r. erygowano w Budziwoju parafię pw. Matki Boskiej Śnieżnej, wydzielając ją z parafii tyczyńskiej, jej pierwszym proboszczem został ks. Tomasz Żarów. W tym czasie na terenie wsi istniało 358 budynków, w których zamieszkiwało 1866 osób.

W 1934 r. doszło do parcelacji folwarku o nazwie Wyspa. Po zakończeniu okupacji niemieckiej w ramach reformy rolnej rozdzielono grunty drugiego folwarku w Budziwoju. W 1993 r. we wsi zamieszkiwało 2450 osób.

W 2008 r. liczba ludności Budziwoja wzrosła do 3942 osób, co dawało wsi pierwsze miejsce pod względem potencjału demograficznego na terenie macierzystej gminy Tyczyn.

Decyzją Rady Ministrów z 28 VII 2009 r. Budziwój został włączony w granice administracyjne Rzeszowa.

Andrzej Gliwa
Encyklopedia Rzeszowa